

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ВІДДІЛ

УКЛІН ЗЕМЛІ ВОЛИНСЬКІЙ

(літературний сценарій присвячений
150-річчю з дня народження Лесі Українки)

82(477)

Укл

Уклін землі Волинській: літературний сценарій присвячений 150-річчю з дня народження Лесі Українки / укладач Г. М. Полозенко. – К.: НУБіП України, 2021. – 14 с.

УКЛІН ЗЕМЛІ ВОЛИНСЬКІЙ

(До 150-річчя з дня народження Лесі Українки)

***Уклін землі волинській! Вічна слава,
Тій, що зростала в тиші лісів,
Що віддала народові свій спів,
Незламна, чиста, гнівна і ласкава!..
(Максим Рильський)***

Народилася Леся Українка (Лариса Петрівна Косач) 25 лютого 1871 року в місті Звягелі (тепер Новоград-Волинський). З Волині винесла вона палку любов до чарівної природи, закоханість у народну пісню, поетичні звичаї, побут, дивовижні повір'я та легенди. Тут на Волині народжувалась і проростала любов до простого народу (селян), які мали добре та щедре серце, але героїчну і тяжку долю.

Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!

Онде балочка весела,
В ній хороші, красні села,
Там хати садками вкриті,
Срібним маревом повиті,
Коло сел стоять тополі,
Розмовляють з вітром в полі.

Хвилюють лани золотії,
Здається, без краю,-аж знову
Бори величезні, густії
Провадять таємну розмову.

Он ярочки зелененькі,
Перевиті, мов стрічечки,
Збігаються до річечки,
Річка плине, берег рвучи,
Далі, далі попід кручі...

(1888р.)

З такою безмірною любов'ю до свого рідного краю, до України могла писати лише Леся Українка, адже цій мужній, воровливій дівчині було 17 років.

Виховувалась вона в інтелігентній родині. Мати, Ольга Петрівна, з родини Драгаманових, письменниця Олена Пчілка. Вона прищеплювала своїм дітям любов до рідного слова, до рідного краю.

Батько, Петро Антонович Косач, ще в студентські роки, був добре обізнаним з вітчизняною і світовою літературою, Людиною демократичних поглядів.

У сім'ї панував вільнолюбивий дух, шанувались люди, які боролись за волю і кращу долю свого народу.

Її дядько, Михайло Драгоманов, відомий учений, політичний і громадський діяч мав великий вплив на формування світогляду Лесі Українки. Це йому Леся Українка присвятила вірш «До тебе, Україно, бездольная мати...»

До тебе, Україно, бездольная мати
Струна моя перша озветься
І буде струна урочисто тихо лунати,
І пісня від серця поллеться

По світі широкім буде та пісня літати,
А з нею надія кохана
Скрізь буде літати, по світі між людьми питати
Де схована доля незнана?

І, може зустрінеється пісня моя самотня
У світі з пташками-піснями.
То швидко полине тоді моя гучная згряя
Далеко шляхами-тернами.

Полине за синєє море, полине за гори.
Літатиме в чистому полі,
Здіймається високо-високо в небесні простори
І може спітка тую долю

І може тоді завітає та доля жадана
До нашої рідної хати,
До тебе, моя ти Україно мила, кохана
Моя безталанная мати.

(1890 р.)

І це писала 19-річна дівчина, яка в 11 років захворіла тяжкою хворобою (туберкульоз кісток). Вона тоді не змогла ходити до школи, але вдома здобула глибокі і систематичні знання. В 11 років хвороба змушує Лесю мобілізувати свій дух на боротьбу з підступною хворобою, яка намагалася спотворити її життя, прикути до ліжка і змусити ходити на милицях. У 12 років вона перенесла дуже складну і болісну операцію з видалення вражених туберкульозом кісток лівої руки.

Понад усе Леся любила музику, любила грати на фортепіано, але прооперована рука не слухалась її (була надто слабка) і їй довелося розпрощатись з улюбленим інструментом.

До мого фортеп'яно (Елегія)

Мій давній друже! Мушу я з тобою
Розтатися надовго... Жаль мені!
З тобою звикла я ділитися журбою,

Вповідувать думки, веселі і сумні.

Тож при тобі, мій друже давній, вірний.

Пройшло життя дитячеє моє.
Як сяду при тобі я в час вечірній,
Багато спогадів тоді встає.

Картина повстає: зібравсь гурточок,
Провадить речі, і співа, й гука,
На клавішах твоїх швидкий, гучний таночок
Чиясь весела виграва рука.

Та хто се плаче там, в другій хатині?
Чиє ридання стримане, тяжке?..
Несила тугу крить такій малій дитині.
Здавило серце почуття гірке.

Сама себе Леся запитує, чому вона плаче, адже,
...кругом так весело було,
Ох певне, лихо серцем почувала,
Що на мене, мов хмара грізна, йшло!

Коли я смуток свій на струни клала,
З'являлась ціла зграя красних мрій,
Веселкою моя надія грала,
Далеко минув думок легкий рік.

Розстаємось надовго ми з тобою!
Зостанешся ти в самоті німій,
А я не матиму де дітися з журбою...
Прощай же, давній, любий друже мій!

Протягом всього життя Леся супроводжувала музика: сонати Бетховена, вальси Шопена, п'єси Шумана, Шуберта, твори Лисенка.

Коли, зимою 1882-1883 року Леся з мамою Оленою Пчілкою та братом Михайлом жили в Києві, вона займалася музикою з Оленою Олександрівною О'Конор (першою дружиною Миколи Лисенка). Микола Лисенко був близьким другом сім'ї Косачів.

У листі до М. Драгоманова Леся писала: «Мені часом здається, що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, та тільки біда, що натура утяла мені кепський жарт»...

У надзвичайно тяжких умовах (фізичних і моральних) гартувалась воля Лесі Українки, викристалізовувався її поетичний таланти.

Contra spem spero!
(Без надії сподіваюсь)

Гетьте, думи, ви хмари осінні!
То ж тепер весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні

Проминуть молодії літа?

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!..

Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать
І несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать...

Так я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити!-Геть думи сумні!

Не вдалося хворобі зламати хоробрю і мужню волю поетеси та заволодіти її душею і тілом.

Хто вам сказав, що я слабка,
Що я корюся долі?
Хіба тремтить моя рука,
Чи пісня й думка кволі?

Ви чули, раз я завела
Жалі та голосіння,-
Тож була буря весняна,
А не сльота осіння,

А восени... Яка журба,
Чи хто цвіте, чи в'яне,
Тоді й плакучая верба
Золото – багряне стане...

Взірцем для майбутньої письменниці-поетеси стала творчість великого Шевченка, його непримиренний гнів до гнобителів та синівська любов до людини-трудівника.

Ще в дитинстві, коли вся родина Косачів жила в Колодяжному, щороку відзначали день народження Тараса Шевченка. На чільному місці ставили його портрет у рушниках, запалювали свічки. Леся і брат читали вірші поета та «Кобзаря».

У вірші «На роковини Шевченка» Леся, звертаючись до поета пише:

...Гомоніла твоя кобза
Гучною струною,
В кожному серці одбивалась
Чистою луною.

Спочиваєш ти, наш батьку,
Тихо в домовині,
Та збудила твоя пісня
Думки на Україні.

Хай же промінь твоїх думок
Поміж нами сяє,
«Огню іскра великого»
Повік не згасає!

Щоб між нами не вгасало
Проміння величне,
Ти поставив «на сторожі»
Слово твоє вічне.

Ми як ти, минати будем
Чужії пороги,
Орать будем свої ниви
Рідні перелоги.

У 1947 році у видавництві «Вільна Україна» (Львів) вийшла книга «Неопубліковані твори Лесі Українки». З її рукописів до друку збірку підготувала Марія Деркач. У цій збірці є вірш присвячений Тарасу Шевченку – його написала Леся Українка на 27 роковини смерті поета.

Жалібний марш

...Вирядили ми свого батенька в далеку дорогу.
А за його Україна-ненька помолиться богу
Наш Кобзар в могилі буде тихо спочивати
Ми ж по йому будемо плакати-ридати...

Вмер батько наш, та й покинув нас,
Ох, і смутний настав час,
Сиротою наша мати зосталась...
Гей! Браття милі, батько наш в могилі,
Та по Україні слава його не загине.

Бо зостались вічні думки ті величні,
Думи його праві та сторожі його слави
Слава його браття, наче те багаття
Сіятиме ясне, повік не згасне.

Пісня не вмирає, на весь мир лунає
Щиро та правдиво, ворогам на диво...
Вмер батько наш, та й покинув нас...

Туга нас дійма, Кобзаря нема.
То ж по йому плаче тужить
Україна-ненька – жалібненько.
(1888 р)

Леся Українка була не байдужа до чужого горя і бачила тяжкий стан рідного народу. І як ніхто інший, бажала змін на краще. Вона захищала знедолених, а її зброєю було слово.

Сором гнітить і палить душу поетеси і вона звертається до людей, хоче розбудити почуття гідності і гордості, нагадати, що ти – людина. Вона намагається збудити свідомість народу, її слова надихали, закликали до рішучих дій.

Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що здійма вражі голови з плеч?

Ти моя щира, гартована мова,
Я тебе видобуть з піхви готова,
Тільки ж ти кров з мого серця проллєш
Вражого ж серця клинком не проб'єш.

Вигострю, виточу зброю іскристу,
Скільки достане снаги мені й хисту,
Потім її почеплю при стіні
Іншим на втіху, на смуток мені...

Слово, моя, ти єдина зброє,
Ми не повинні загинуть обое!
Може в руках невідомих братів
Станеш ти кращим мечем для катів.

Брязне клинок об залізо кайданів,
Піде луна по твердинях тиранів,
Стрінеться з брязкотом інших мечей,
З гуком нових не тюремних речей.

(1896 р.)

В одному із віршів Леся Українка закликає народ братися до роботи та «змагатися за нове життя».

Скрізь плач, і стогін, і ридання
Несмілі поклики слабї,
На долю марні нарікання
І чола, схилені в журбі.

Над давнім лихом України

Жалкуєм – тупим в кожний час,
З плачем ждемо тії години,
Коли спадуть кайдани з нас.

Ті сльози розтроюдять рани,
Загоїть їм не дадуть,
Заржавіють від сліз кайдани,
Самі ж ніколи не спадуть!

Нащо даремнії скорботи?
Назад нема нам вороття?
Берімось краще до роботи,
Змагаймось за нове життя!
(1890 р.)

Жулинський Микола Григорович – академік НАН України, директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка на засіданні Президії НАН України 4 листопада 2020 року в доповіді щодо підготовки та відзначення 150-річчя від дня народження Лесі Українки сказав: «Насамперед вона виступала проти духовного рабства. І щоб звільнитись від нього потрібно, як вона вважала, діяти. Не гучні промови про волю, не скиглення, сльози і зітхання, а боротьба і конкретні вчинки торують шлях до свободи».

Вона писала: « Хто визволиться сам, той буде вільний, хто визволить кого – в неволю візьме».

Майстерно змалювала Леся Українка картину ночі самодержавства у вірші «Досвітні вогні» (1892 р), який став програмним для передової молоді.

Досвітні вогні

Ніч темна людей всіх потомлених скрила
Під чорні широкії крила
Погасли вечірні огні;
Усі спочивають у сні.

Всіх владарка ніч покорила.
Хтось спить, хто не спить,-покорись темній силі,
Щасливий, хто сни має милі!
Від мене сон милий тіка...

Навколо темнота тяжка,
Навколо все спить, як в могилі...
Досвітні вогні, переможні, урочі
Прорізали темряву ночі,

Ще сонячні промені сплять,-
Досвітні огні вже горять.
То світять їх люди робочі.

Вставай, хто живий, в кого думка повсталала!
Година для праці настала!
Не бійся досвітньої мли, -
Досвітній огонь запали,
Коли ще зоря не заграла.
(1892 р)

Цей вірш увійшов до першої друкованої поетичної збірки Лесі Українки «На крила пісень», яка з'явилась у Львові на початку 1893 року.

Друга збірка «Думи і мрії» вийшла у 1899 році теж у Львові, через шість років після першої. Для Лесі Українки ці роки Були порою напруженої творчої праці. Вона шукала нових правильних доріг, нових ідей, які б дали їй можливість розуміти питання сучасності. Вірш «Мелодії» - справжній крик людського страждання.

Горить моє серце, його запалила
Гаряча іскра палкого жалю,
Чому ж я не плачу? Рясними сльозами
Чому я страшного вогню не заллю?

Душа моя плаче, душа моя рветься,
Та сльози не ринуть потоком буйним,
Мені до очей не доходять ті сльози,
Бо сушить їх туга вогнем запальним.

Хотіла б я вийти у чистеє поле,
Припасти лицем до сирої землі!
І так заридати, щоб зорі почувли,
Щоб люди вжахнулись на сльози мої.
(1893-1894 р)

Третя поетична збірка Лесі Українки вийшла у світ 1902 року. До цього, в 1901 році на запрошення Ольги Кобилянської, Леся відвідала Буковину. Тут від імені групи молоді до неї звернувся Василь Сімович з пропозицією взяти на себе всі видавничі клопоти і видатки. Леся Українка погодилася, сама подала, впорядкувала, і назвала цю збірку «Відгуки», яка складається з кількох циклів («Невільничі пісні», «Ритми», «Хвилини», «Легенди»). У вірші «Епілог» (цикл «Невільничі пісні») поетеса оспівала подвиг «Народної волі». Невеликий гурт кращих синів народу «з широким розмахом збунтованого валу» свідомо пішов «на смерть, на згубу неминучу» і впав у нерівній борні. Та їхній подвиг не було забуто, він тисячократно відгукнувся в передгрозовій атмосфері Росії початку ХХ століття.

...Чи сльози, чи квітки від нас належать вам,
Підкошені в розцвіті сил герої?
Коли б то так судилось і нам
Спалити молодість і полягти при зброї!...

...Старі мечі поржавіли – нових
Ще не скували молодії руки;
Були поховані всі мертві, а в живих
Не бойової вчилися ми науки;...

...О, ви, що полягли в таку смутну весну,
Як вдарили недосвіти-морози, -
Нащадки не складуть вінців всім на труну,
Вам не квітки пристали, тільки сльози!

За життя Лесі Українки вийшли тільки три збірки, остання з них у 1902 році. Вірші, написані пізніше, частково друкувалися у газетах, журналах, які на той час виходили в Україні.

Драматичні твори «Лісова пісня» та «Камінний господар» були надруковані в журналі «Літературно-науковий вісник», 1912 т. 57, кн. 3 с. 401-448 (Лісова пісня), а в томі 60, кн. 10, с. 3-51 за цей же рік «Камінний господар».

«Лісову пісню» Леся Українка написала за 10-12 днів, хоча виношувала у своєму серці все життя. Це поетичний і трагічний твір про красу кохання, про високу мрію людини, про її одвічний потяг до прекрасного, людяного. В основу головного конфлікту «Лісової пісні» лежить вічна суперечка між високим покликанням людини і тією буденщиною, яка часто руйнує поезію людської душі.

«Камінний господар» - один із кращих творів Лесі Українки. Ось що вона пише: «Ідея твору – це перемога камінного, консервативного принципу, втіленого в Командорі, над роздвоєною душею гордої, егоїстичної жінки донни Анни, а через неї і над Дон Жуаном, «Лицарем волі».

Поетичні твори Лесі Українки переважно громадського звучання. Проте у неї багато творів інтимної та пейзажної лірики, які є справжніми шедеврами.

...Сонечко встало, прокинулось ясне,
Грає вогнем, променіє
І по степу розлива своє світлонько красне,-
Степ від його червоніє,

Світлом рожевим там степ паленіє,
Промінь де ллється іскристий,
Тільки туман на заході суворо синіє,
Там заляга він росистий,

Он степовеє село роляглося
В балці веселій та милій,
Ясно-блакитним туманом воно повилося,
Тільки на хатоньці білій
Видно зеленую стріху.
А далі,- де гляну,-
Далі все степ той без краю...

(1888 р)

У 1897 році в Ялті, куди Леся приїхала на лікування, познайомилась з Сергієм Константиновичем Мержинським, де читала йому свою «Блакитну троянду». Вони покохали одне одного, та тяжка хвороба коханого розлучила їх навіки. Він помер на початку березня 1901 року. Майже три місяці в Мінську з ним поруч була Леся Українка. Звідти вона написала О. Кобилянській: «З моїм другом дуже зле, і він вже сам не вірить, щоб міг видужати...»

Поетеса дуже глибоко переживала смерть свого коханого.

Уста говорять: «він навіки згинув»
А серце каже: «ні, він не покинув!»
Ти чуєш, як бринить струна якась тремтяча
Тремтить-бринить, немов сльоза гаряча,

Тут, в глибині, і б'ється враз зі мною:
«Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»
Так завжди, чи в піснях забути хочу муку,
Чи хто мені стискає дружню руку,

Чи любая розмова з ким ведеться,
Чи поцілунок на устах озветься,
Струна бринить лагідною луною:
«Я тут, я завжди тут, я вся з тобою!»

І кожний раз, як голос твій стане бриніти,
Тремтять в моєму серці тії квіти,
Що ти не міг їх за життя зірвати,
Що ти не хтів їх в труну сховати,
Тремтять і промовляють враз за мною:
«Тебе нема, Але я все з тобою!»

(7.04.1901 р.)

В одному із віршів («Неопубліковані твори») є такі рядки, в яких Леся звертається до свого коханого, який відійшов в інший світ

Ти не хотів мене взять, полишив мене тут на сторожі
Ти мені заповідав скрасити могилу твою
В білий мрамор і плющ і в криваві осінні рожі,
Так як носять в легендах царівни, мовчазні, хороші...
(07. 1901 р.)

Восени 1898 року на одному із вечорів літературно-артистичного товариства в Київському університеті Святого Володимира звучали українські пісні, тексти цих пісень писала і Леся Українка. Студентом юридичного факультету цього університету був Климент Квітка. Вони познайомились, подружились і в самі важкі хвилини її життя (смерть рідного брата Михайла в Харкові) став надійною опорою. Через деякий час Леся та Климент зрозуміли, що більше не зможуть жити один без одного. 25 липня 1907 року у Вознесенській

церкві на Деміївці в Києві обвінчались. Весілля не було – сіли на трамвай і поїхали на вулицю Велику Підвальну 32 кв.11. Вони обоє Були хворі на туберкульоз і готувались до від'їзду на лікування: Крим (Ялта), Європа, потім Грузія, Тифліс, Єгипет. Та покращення здоров'я не було...Та Леся не здавалася. Перемагаючи тяжкі страждання вона невпинно працює, багато пише виявляючи незборимість духу.

Епілог

Хто не жив посеред бурі,
той ціни не знає силі,
той не знає як людині
боротьба і праця милі.

Хто не жив посеред бурі,
не збагне журби безсилля,
той не знає всеї муки
примусового безділля.

Як я заздрила ти людям,
що не мали відпочинку,
поки їх нелюдська втома
з ніг валила на часинку!

День і ніч – вони на варті;
довгий труд – коротка зміна.
День і ніч – вони в роботі,
аж німіли руки й спина.

Певне, їм тоді здавалосьь,
що немає гірше муки...
Ох борці, якби ви знали,
що то є безсилі руки!

Що ж зосталось такому?
Тільки думати-гадати...
Ви, борці, прийміть сі думи
Більш не маю що вам дати.
(1911 р)

Полум'яне серце поетеси зупинилося на 42-му році життя (1 серпня 1913 року), в Грузії, у місті Сурамі. Похована вона в Києві на Байковому кладовищі...

На рідній Волині зросла
І пісня, і мужності сила.
По всій Україні пішла –

Досвітні вогні засвітила.

Русалкою вийшла з лугів
І лицарем стала у зброї
І нищила всіх ворогів
Словами епохи нової.

Відверто крізь терни ішла,
Народ підіймала до бою
І зірка провідна вела
Знедолених всіх за собою.

Лишила нам скарби свої
І світочом стала Україна
І пісня не змовкне її
І слава повік не загине.

(Леся Храплива, українка, народилася
У Львові, нині живе в Канаді)